

Brusselse deken — er werden ook vijf plundersaars opgehangen — was uitzonderlijk en nam mede daardoor mythische proporties aan.

Al met al passen veel van de hier aan het licht gebrachte collectieve acties in het algemene patroon zoals dat door onder meer Charles Tilly is geschetst, maar er zijn evenzeer karaktertrekken die typerend zijn voor de Zuidelijke Nederlanden, voor Brabant en voor de drie bestudeerde steden in het bijzonder. De conclusie is ongetwijfeld juist dat de relatieve rust grotendeels het resultaat was van de bereidheid tot het sluiten van compromissen door de centrale overheid, die echter desondanks haar invloed op lokaal niveau kon uitbreiden. Deze grondige studie sluit aan bij de al even uitvoerige studies van Franse historici als Y.-M. Bercé en R. Pillorget. Hier en daar is de schrijfster echter wat te lang van stof, bijvoorbeeld waar zij de oudere theorieën op het gebied van collectieve acties bespreekt. Anderzijds dringt zich de vraag op of het niet beter zou zijn geweest enkele aspecten nader te bestuderen die nog weinig (internationale) aandacht hebben getrokken, zoals de inhoud van de vele pamfletten, die tijdens de onrust van 1719-1720 in Brussel werden verspreid. Maar afgezien hiervan, is het goed dat nu ook de Zuidelijke Nederlanden een plaats hebben gevonden op de kaart van collectieve actie in Europa.

Rudolf Dekker

F. Egmond, *Op het verkeerde pad. Georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800* (Vertaalde dissertatie Groningen 1991. Oorspronkelijke titel: *In bad company. Organized crime in the Dutch countryside during the 17th and 18th centuries*. Nederlandse vertaling uit het Engels van Els Naaijens. Een herziene versie verscheen in 1993 bij Polity press (Cambridge) onder de titel: *Underworlds. Organized crime in the Netherlands 1650-1800*; Amsterdam: Bert Bakker, 1994, 317 biz., f45,-, ISBN 90 351 1319 5).

Eind 1994 rekende de politie van Venlo de bende van Frenkie in en loste daarmee — zo het schijnt — een aantal inbraken, roofmoorden en andere misdrijven op. Vooropgesteld dat datgene waarvan men de bende verdenkt allemaal waar is, dan zou zij onder de bendes die Florike Egmond in haar boek beschreven heeft, geen gek figuur hebben geslagen. Echter alleen al het feit dat de bende van Frenkie in onze eeuw opereerde, doet haar buiten het bestek van dit boek vallen. Bovendien houdt het zich niet met Limburgse bendes bezig, maar met bendes die hun criminele activiteiten voornamelijk op het platteland van Holland, Zeeland en Staats-Brabant ontplooiden.

Het boek begon zijn bestaan als proefschrift, geschreven in het Engels, met als titel *In bad company. Organized crime in the Dutch countryside during the 17th and 18th centuries*. Als zodanig werd het in 1991 verdedigd aan de Groningse universiteit. Later werd het proefschrift omgewerkt en kreeg het boek — nog steeds in het Engels — de titel *Underworlds. Organized Crime in the Netherlands 1650-1800* mee. Nu is er dan een uitstekende Nederlandse vertaling van de hand van Els Naaijens met als hoofdtitel *Op het verkeerde pad*. Kennelijk was het moeilijk een passende titel te vinden.

Zoals de schrijfster in de inleiding uiteenzet, beoogt zij in haar boek een beschrijving te geven van leven, handel en wandel van de mannen en vrouwen die zo tussen 1650 en 1800 in bendeverband het platteland van de Noordelijke Nederlanden en dan in het bijzonder Holland, Zeeland en Staats-Brabant, onveilig maakten. Daarmee heeft zij een onderwerp aangesneden waaraan tot nu toe — althans in Nederland — weinig aandacht is besteed.

Florike Egmond heeft zich bij haar onderzoekingen in hoofdzaak gebaseerd op de archieven

van de plaatselijke gerechten, die een oordeel moesten uitspreken in de zaken die tegen de gearresteerde benedeleden werden aangespannen. Uiteraard stonden deze gerechten afwijzend tegenover de daden waarvan de benedeleden beschuldigd werden, hetgeen deze bron ongetwijfeld een eenzijdig karakter geeft. Desondanks was zij toch de beste om aan te boren, temeer omdat er nauwelijks andere eigentijdse bronnen voorhanden zijn waaruit men gegevens omtrent de georganiseerde, dat wil zeggen in groepsverband gepleegde, misdaad en de bedrijvers daarvan zou kunnen halen.

Het onderzoek heeft een schat aan gegevens opgeleverd over de samenstelling van de in de archieven opgespoorde bendes en de manier waarop zij leefden en opereerden. Zo maken wij onder meerkennis met de bende van Hees en die van Stoffel van Reenen, die werkten in Holland, Utrecht en Gelderland, de Zwartmakers, de Moskovieten en de Van Exaerde-bende, die hun misdrijven voornamelijk in Staats-Brabant pleegden. Daarbij bleek, dat er ook duidelijk verschillende soorten bendes waren, zoals bendes die hun ontstaan te danken hadden aan oorlogen en/of die een militair karakter hadden, zigeunerbendes en joodse bendes. Daarnaast bleken er verschillen in methoden te bestaan bij het begaan van bepaalde misdrijven. Zo gingen bendes die in Staats-Brabant boerderijen overvielen nogal ruw en lawaaierig te werk, terwijl bendes die datzelfde deden in Holland rustig en stil opereerden. Dit moet inderdaad wel samenhangen met de structuur van het Staats-Brabantse en het Hollandse platteland, zoals de schrijfster stelt.

In de dossiers met betrekking tot de terechtstaande benedeleden wordt vanzelfsprekend grote nadruk gelegd op de slechtheid van de beschuldigten, die men ervoer als storende elementen in de samenleving. Het siert de schrijfster dat zij daar niet bij is blijven stilstaan en tussen de regels van de verklaringen en vonnissen heeft doorgelezen, zonder zich te laten beïnvloeden door de negatieve kwalificaties die men met betrekking tot de beschuldigten placht te bezigen. Daardoor is het beeld dat zij van de door haar onderzochte personen schetst genuanceerder en komen zij mede te voorschijn als mensen die zich maar moesten zien te handhaven in een samenleving-die hen-vaak uitstootte-en eng -vond. Het-is een-goede zaak dat-er nu een Nederlandse vertaling van deze studie is verschenen, die bovendien voortreffelijk leesbaar is. Ongetwijfeld zal dit boek, waarin aandacht geschonken wordt aan een tot nu toe onderbelicht aspect van de Nederlandse geschiedenis, nu het vertaald is, vele nieuwe belangstellende lezers vinden.

B. S. Hempenius-van Dijk

J. Parmentier, R. Laarhoven, ed., *De avonturen van een VOC-soldaat. Het dagboek van Carolus van der Haeghe 1699-1703* (Werken uitgegeven door de Linschoten-vereeniging XCIII; Zutphen: Walburg Pers, 1994, 208 blz., f49,50, ISBN 90 6011 883 9).

Tallozen zijn in dienst van de VOC van Nederland naar Oost-Indië gegaan, maar toch hebben deze reizen slechts een kleine schriftelijke neerslag gekregen. Afgezien van officiële scheepsjournalen zijn er slechts vrij weinig persoonlijke verslagen, en dat een gewoon soldaat zijn belevenissen verhaalt, is al heel uitzonderlijk. Dat alleen al maakt het verslag van Carolus van der Haeghe tot een bijzondere tekst.

Carolus van der Haeghe was in 1675 geboren in het Oostvlaamse Waarschoot. Hij werd klerk, maar vond, negentien jaar oud, een zwervend bestaan aantrekkelijker dan dat van ambtenaar. In 1699 liet hij zich via een zielverkoopster te Middelburg als soldaat aanwerven door de VOC.